

**ДІЯЛЬНІСТЬ СИДОРА ГОЛУБОВИЧА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ (ЛИСТОПАД – ГРУДЕНЬ 1918 р.)**

Оксана Камінська

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-2695-2440>
oksanakaminska11@gmail.com

© Камінська Оксана, 2019

У статті проаналізовано діяльність Сидора Голубовича у період листопада-грудня 1918 р. З'ясовано його роль у державотворчому процесі напередодні створення ЗУНР та участь у роботі першого уряду держави. Зокрема значну увагу зосереджено на висвітленні діяльності політика на посаді державного секретаря судівництва. Показано головні здобутки першого Державного секретаріату у львівський та тернопільський період його роботи.

Ключові слова: С. Голубович, Українська парламентська репрезентація, Західноукраїнська Народна Республіка, Українська Національна Рада, Державний секретаріат, національно-державне будівництво.

**THE ACTIVITY OF SYDIR HOLUBOVYCH AT THE INITIAL STAGE
OF THE EXISTENCE OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC
(NOVEMBER – DECEMBER 1918)**

Oksana Kaminska

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
oksanakaminska11@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2695-2440>

© Kaminska Oksana, 2019

The article deals with activities of Sydir Holubovych in the period of November-December 1918th. Shows his role in the statebuilding process in the run-up to the creation of the West Ukrainian People's Republic and participation in the work of the first Government of the State. It is indicated that S. Holubovych, while being a member of the Ukrainian National Council (UNRadi) belonged to the composition of its delegation in Lviv, which together with the military engaged in practical training the re-election of power from the Austrian Governor.

With' causing that clause after the November uprising S. Holubovych became one of the main leaders of the ZUNR. Considerable attention is focused on covering the activities of the policy on the position of Secretary of the Government in law Kost Levytskyj. Recognized its role in designing the first State laws of the Republic – the interim Constitution, the law on additions UNRadi representatives from the County and city organizations, the law on the temporary organization of the courts and judicial proceedings, the law on administration, the Ordinance on State prosecutors, official oath of judges and judicial orders, etc. Shown the merits of S. Holubovych in the creation of the current system of legal institutions, no leading to a legal vacuum.

Analyzed the main achievements of the first State Secretariat in Ternopil during his work. Noted that of the 12 December 1918th. S. Holubovych was the head of the Government and temporarily to the time of the convening of the session of the UNRadi led all its meetings. It is found that the main issues that deal with the Government in this period were: 1) the case of unification of the WEST with the UPR and the mutual exchange of strategic goods (oil, weapon); 2) expansion of the military structure of the Ukrainian Galician Army (creation of aviation division); 3) creating the Department field gendarmerie; 4) food and sanitary and epidemiological issues; 5) establishing trade ties with Hungary, Austria, Czech Republic, etc.

Key words: S. Holubovych, Ukrainian parliamentary representation, the West Ukrainian people's Republic, the Ukrainian National Council, State Secretariat, national and State building.

Постановка проблеми. До багатьох «забутих» і малодосліджених на сьогодні постатей доби державотворення Західноукраїнської Народної Республіки належить Сидір Тимофійович Голубович – досвідчений парламентарій та активний громадсько-політичний діяч, адвокат, публіцист та економіст. Після листопадового повстання 1918 р. він став одним із головних керівників ЗУНР, адже входив до складу першого уряду республіки, де займав посаду державного секретаря судових справ, а після відставки К. Левицького очолив Раду державних секретарів. На початковому етапі існування ЗУНР С. Голубович відіграв важливу роль у процесі організації органів державної влади, створенні чинної системи правових установ, наведенні правопорядку у республіці тощо.

У сучасній історіографії питання діяльності С. Голубовича в уряді К. Левицького є малодослідженим. Окремі фрагменти з його праці проаналізовано у статтях П. Гуцала, К. Курилишина, С. Макарчука, О. Павлишина, М. Литвина, Б. Тищика, О. Карпенка, М. Лазаровича. Важливим для вивчення цієї проблеми є колективне видання: «Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: ілюстрована історія» (Львів-Івано-Франківськ, 2008), де автори комплексно дослідили передумови, основні етапи створення та функціонування західноукраїнської державності. Джерельну базу статті склали копії протоколів засідань уряду ЗУНР з виступами С. Голубовича, Є. Петрушевича, Д. Вітовського та інших громадсько-політичних діячів у ф. 257 Державного архіву Львівської області, а також опубліковані джерела збірника «Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти томах». Окрім цього, автор використав матеріали газети «Український голос», яка буде офіційним друкованим органом уряду ЗУНР у Тернополі та мемуари Л. Цегельського.

Мета статті – проаналізувати діяльність С. Голубовича напередодні створення ЗУНР та його участь у роботі першого уряду держави (листопад–грудень 1918 р.), висвітлити головні аспекти його праці на посаді державного секретаря судівництва, з'ясувати головні здобутки першого Державного секретаріату у львівський та тернопільський період його роботи.

Виклад основного матеріалу. Політична активність галицьких українців напередодні створення своєї державності була частинкою загально-революційного руху народів Австро-Угорської імперії за власне національно-політичне самовизначення. Намагаючись врятувати монархію від неминучого розпаду, австрійський імператор Карл I видав маніфест «Моїм вірним народам» (16 жовтня 1918 р.), яким декларувалася внутрішня перебудова держави на принципах федерації «вільних земель» із

збереженням імперії [Карпенко, 2001. Т.1: 174]. «Коронним землям» цісар надав право створювати власні представницькі органи – національні ради, що фактично легалізувало український державотворчий процес. У зв'язку з цим 18 жовтня у Львові були скликані Установчі збори представників українського політикуму: послів австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів, по три представники від усіх політичних партій, духовенства і студентства [Тищик, 2001: 195]. На цих зборах було обрано Українську Національну Раду (УНРаду) та прийнято її статут [Карпенко, 2001. Т.1: 179].

С. Голубович як член Української парламентської репрезентації (УПР) був включений до складу Української національної ради (УНРади), яка на історичному засіданні від 18–19 жовтня 1918 р. проголосила українську державність на західноукраїнських землях у складі Австро-Угорської монархії [Павлишин, 1999: 245]. 20 жовтня цю подію урочисто оголосили на площі Святого Юра у Львові. Члени УПР активно включилися в роботу УНРади, яка першочерговим своїм завданням вважала створення органів самоврядування української автономії, які мали би стати основою для майбутньої держави. З цією метою на 6 листопада було заплановано проведення виборів до повітових та громадських (сільських – О. К.) адміністрацій. Про всі ці заходи було повідомлено австрійський уряд Гуссарека, на що голова уряду заявив, що в найближчі дні цісар призначить своїм намісником у Галичині українця. Проте не дочекавшись виконання урядом своїх зобов'язань та враховуючи небезпеку захоплення влади поляками, 29 жовтня 1918 р. УПР та делегація УНРади у Відні прийняла рішення про взяття влади у провінції. Виконання цього завдання було покладено на створений ще у вересні–жовтні 1918 р. Центральний військовий комітет, який очолив сотник Д. Вітовський [Кугутяк, 2008: 116–117].

У ніч із 31 жовтня на 1 листопада в результаті збройного виступу українців (близько 1,5 тис. ос.) «без проливу крові і взагалі без жертв» було взято під контроль Львів, а владу передано УНРаді. Передача влади українськими військовими до рук УНРади як представницького органу стала свідченням демократичності процесу її здобуття. Попри фактичний контроль українські діячі намагались юридично оформити процеси переобрання влади від австрійських органів влади [Кугутяк, 2008: 133]. С. Голубович разом із К. Левицьким та Л. Цегельським увійшов до складу львівської делегації УНРади, яка вдень 1 листопада перейняла владу в краї від австрійського намісника «легітимним чином», за відповідним протоколом [Карпенко, 2001: 246].

Після листопадового чину С. Голубович став одним із провідних діячів новоствореної держави.

9 листопада 1918 р., коли було утворено перший уряд на чолі з К. Левицьким, він був призначений державним секретарем судівництва [Карпенко, 2001. Т.1: 407]. Під його керівництвом творилася важлива ланка державного механізму – правоохоронні органи. Як досвідчений юрист, С. Голубович брав участь у розробці перших державних законів – «Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» (13 листопада 1918 р.), «Закону про доповнення УНРади відпоручниками українських повітових і міських організацій» (15 листопада 1918 р.), «Закону про тимчасову адміністрацію ЗУНР» (16 листопада 1918 р.), «Закону про тимчасову організацію судів і судочинства» (21 листопада 1918 р.) та ін. [Гуцал, 2002: 116]. Отже, розпочалася плідна робота щодо формування законодавства у державі та створення системи правових відносин.

У «Тимчасовому основному законі...», який закріплював за новою державою назву – Західно-українська Народна Республіка та складався з п'яти артикулів (статей – О. К.) було затверджено основні демократичні принципи формування державної влади. Її мав реалізовувати «весь народ через своє заступництво», вибране на основі «загального, рівного, безпосереднього, тайного і пропорційного права голосування без різниці пола». Відзначено також, що до часу виборів Установчих Зборів уся повнота влади мала належати УНРаді і Державному Секретаріату. У тимчасовій конституції ЗУНР було чітко визначено територію, що охоплювала колишні українські землі Австро-Угорщини: Галичину з Володимирією й Буковиною та українські землі Закарпаття – комітати Спиш, Шариш, Земляни, Уг, Берег, Угоча й Марамарош, а також затверджено символіку держави [Карпенко, 2001. Т. 2: 2–3].

«Закон про доповнення УНРади відпоручниками українських повітових і міських організацій» розширював представництво великих міст і всіх повітів в УНРаді «до часу скликання Українських Установчих Зборів». Зазначалось, що до вже існуючого представництва в УНРаді всі повіти повинні додатково обрати по одному представнику, а міста: Львів – 4, Чернівці – 2, Перемишль – 1, Дрогобич – 1, Борослав-Тустановичі – 1, Коломия – 1, Станіславів з Книгининами – 2, Тернопіль – 1, Стрий – 1, Ярослав – 1, Самбір – 1, Золочів – 1, Бережани – 1. Передбачалось також збереження місць для українців із Закарпаття [Карпенко, 2001. Т. 2: 15–16]. Проведення виборів делегатів планувалось на 22 і 26 листопада. Отже, на основі прийнятого УНРадою закону її склад став більш представницьким, чисельністю 150 ос. Оскільки польська, єврейська та німецька національні меншини з різних причин не скористалися українськими пропозиціями, в УНРаді були лише українці [Макарчук, 1997: 64].

У «Законі про тимчасову адміністрацію ЗУНР», розробленому урядом, регламентувався порядок утворення, структура та функції місцевих органів влади і управління [Збірник законів, розпорядків та обіжників, 1918: 5]. Зазначалось, що всі адміністративні органи підпорядковувались уряду ЗУНР. На рівні повітів владу очолювали повітові комісари, які були підвітні державному секретарю внутрішніх справ, їм підлягали і повітові військові коменданти та коменданти жандармерії. У господарських справах повітові комісари повинні співпрацювати з повітовими харчовими відділами і контролювати виконання розпоряджень харчових управлінь. Повітові комісари, своєю чергою, призначали міських та громадських комісарів. Окрім цього, в законі зазначалось, щоб усі повіти шляхом загальних виборів обрали повітові національні ради, а у громадах та містах – громадські та міські ради [Гай-Нижник, 2018: 60].

«Закон про тимчасову організацію судів та судочинства» проголошував, що закони і розпорядки, на підставі яких діяло законодавство колишньої Австро-Угорської держави, залишаються чинними у тих ділянках, де вони не суперечать Тимчасовому основному законі ЗУНР. Залишалась чинною також налагоджена структура судових інституцій, апарат окружних і повітових судів, які замінювали свої старі цісарсько-королівські назви на нові українські. Цілком слушно з приводу схвалення такого рішення УНРадою зауважують сучасники тогочасних подій та пізніші дослідники періоду ЗУНР. Зокрема, один із них, д-р М. Стахів, згадує: «Ця постанова була конечна, якщо ЗУНР бажала бути державою з правлінням права. Видати нові оригінальні закони в короткім часі було неможливо, отже, мусіли залишатись старі закони, щоб не було хаосу, які мали підлягати поступовій зміні або заміні» [Тищик, Вівчаренко, 1993: 30]. У законі також було вказано про необхідність складання присяги всіх судових працівників на вірність ЗУНР. Ті, хто скомпрометував себе антинародною та антиукраїнською діяльністю, підлягали звільненню. Усі вироки суддівської влади мали видаватися від імені ЗУНР. Найвищий державний суд у Львові мав бути заснований окремим законом, а до часу виходу цього закону запроваджувалися при Вищому суді ЗУНР у Львові окремі Сенати, в сферу компетенції яких повинні були входити справи, які вирішував цісарсько-королівський Найвищий судовий трибунал у Відні [Збірник законів, розпорядків та обіжників, 1918: 4–5].

Після падіння Львова, в період із 23 листопада до кінця грудня 1918 р., Рада державних секретарів у неповному складі перебувала у Тернополі, який став тимчасовим місцем перебування центральних державних органів. Суттєво стримувало державо-

творчі процеси та утруднювало роботу уряду розпорошеність сил. «Дійсно, у нас в Тернополі, – згадував Л. Цегельський, – ситуація була неприродна. Ми не мали ні президента, ні повного складу української національної ради, ні навіть цілого Кабінету. Президент і перший віце-президент, Василько, перебували у Відні. Голова красної делегатури Української національної ради, Кивелюк, зостався в окупованому Львові [...]. І Кабінет був розкомплектований [...]. Все державне керівництво впало на нас кількох, а саме д-ра Костя Левицького, як прем'єра, д-ра Сидора Голубовича, д-ра Василя Панейка, Дмитра Вітовського і мене, як секретарів, д-ра Романа Перфецького, Осипа Бурачинського й отамана Петра Бубелу, як заступників секретарів та д-ра Мирослава Здерковського, як директора канцелярії Кабінету. Усього – дев'ять осіб. Існували, очевидно, крім нас ще й канцелярські сили, але це були звичайні урядовці. Керманічів, які могли щось вирішувати і вести свої ресорти, було тільки дев'ять» [Цегельський, 1960: 164–165].

Місцем розміщення державних урядових установ у Тернополі були будівлі Другої польської гімназії (сучасна ЗОШ № 4, по вул. Грушевського)¹, української гімназії, повітового староства, магістрату, а також частково готель «Подільський» (тепер готель «Україна», бульв. Т. Шевченка) [Лазарович, 2010]. З 27 листопада уряд розпочав видання газети «Український голос», яка стала його офіційним друкованим органом і виходила замість колишнього повітового видання «Голос Поділля». Окрім цього у Тернополі, з 1 грудня виходив «Вісник Державного Секретаріату військових справ» (редактор – Іван Боберський). У тогочасному готелі Пунчерта (на розі сучасних вул. П. Сагайдачного і Й. Сліпого) розпочала свою роботу радіостанція, через яку оголошувались розпорядження уряду для цивільного населення. Дублювалися вони також польською мовою, івритом, як і чимало офіційних документів.

За період перебування у Тернополі С. Голубович опрацював присягу, яку повинні були скласти усі судді і технічні працівники, та низку змін і доповнень до чинних законодавчих актів [Гуцал, Півторак, 2002: 3]. Серед головних розпоряджень було видано – «Розпорядок Ради державних секретарів про запровадження доразових судів» при військових польових судах (30 листопада 1918 р.) [Український голос, 1918, 3 грудня: 1–2], «Розпорядок Ради державних секретарів про карну відповідальність цивільних осіб за окремий злочин перед військовими судами» (30 листопада 1918 р.) [Карпенко, 2001. Т. 2: 40], «Розпорядок державного

секретаріату судівництва про службову присягу суддів і судових урядників» (3 грудня 1918 р.) [Карпенко, 2001. Т. 2: 129], «Розпорядок державного секретаріату про заміну вивісок і печаток» (18 грудня 1918 р.), «Розпорядок державного секретаріату судівництва про державну прокуратуру» (18 грудня 1918 р.) [Український голос, 1918, 20 грудня: 1].

Отже, у державі за складних умов польсько-української війни в досить стислі строки була створена чинна система правових установ, не допущено правового вакууму. У цьому є значна заслуга С. Голубовича.

У середині грудня 1918 р. в уряді К. Левицького розпочалася криза, адже публічно стало відомо, що його голова разом із державним секретарем торгівлі та промислу Я. Литвиновичем причетні до незаконного продажу нафти та нафтопродуктів. Спочатку К. Левицький відійшов від його роботи, а 23 грудня офіційно пішов у відставку зі своєї посади [Гуцал, 2006: 43].

Починаючи ще з 12 грудня, С. Голубович розпочав виконувати обов'язки голови уряду та тимчасово до часу скликання сесії УНРади вести усі його засідання [ДАЛО, Ф. 257. Оп.1. Спр.36. Арк. 2]. Головними питаннями, що розглядалися на засіданнях від 12, 17 та 20 грудня 1918 р., були справа злуки ЗУНР з УНР та взаємообмін стратегічними товарами, зокрема нафтою, зброєю [ДАЛО, Ф. 257. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 2], розширення бойової структури армії, зокрема створення Летунського відділу (авіації – О. К.) та відділу польової жандармерії, продовольчі та санітарно-епідеміологічні питання, налагодження торгівельних зв'язків з Угорщиною, Австрією, Чехословаччиною тощо. Саме у Тернополі уряд започаткував роботу щодо конкретних заходів із військового будівництва, реорганізації наявних українських частин у регулярну Галицьку армію, забезпечення війська зброєю, боєприпасами та амуніцією [Гуцал, 2006: 43].

На 20–21 грудня 1918 р. Рада державних секретарів планувала скликати сесію УНРади. На порядок денний було поставлено такі питання: 1) димісія (відставка – О. К.) уряду К. Левицького; 2) справа злуки; 3) затвердження виданих законів та розпоряджень; 4) закордонна політика; 5) земельна справа [ДАЛО, Ф. 257. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 2 зв.]. Проте на засіданні уряду від 17 грудня рішення про її скликання скасували. По-перше, не всі делегати УНРади від повітів були обрані. По-друге, через незадовільне сполучення сесія в Тернополі була би малочисельною. По-третє, ще не було підготовлено рішення про злуку, яке мала ухвалити УНРада. До цих причин додалась також і відсутність у місті зручного приміщення для проведення сесії, а тому її було перенесено на 3–4 січня 1919 р. Відбутись вона мала вже у новій столиці – Станиславові, куди було

¹ На фасаді ЗОШ № 4 м. Тернополя на честь голови уряду ЗУНР Сидора Голубовича, 31 жовтня 2008 р. було встановлено меморіальну дошку.

прийнято рішення перенести й всі державні структури. Вирішальну роль тут відіграло розташування цього міста майже в центрі контрольованої урядом ЗУНР території, його близькість до нафтоносного Бориславського регіону, де необхідний був постійний урядовий вплив і контроль та до Угорщини й Чехословаччини, з якими необхідно було налагоджувати міждержавні відносини і через які підтримувалися зв'язки з іншими західними країнами. 31 грудня Рада державних секретарів спеціальним поїздом відбула з Тернополя у Станиславів [Гуцал, 2006: 43].

Висновки. Отже, діяльність С. Голубовича напередодні створення республіки та початковому етапі її існування була досить плідною та насиченою. Будучи членом УНРади, він належав до складу її львівської делегації, котра разом із військовими зайнялася практичною підготовкою до переобрання влади від австрійського уряду [Карпенко, 2005: 18], а після листопадового повстання виконувала основну роботу щодо організації української влади у новоствореній республіці. Як державний секретар судівництва в уряді К. Левицького він брав участь у розробці перших державних законів, відіграв важливу роль у створенні чинної системи правових установ, не допущенні правового вакууму. Виконуючи тимчасово обов'язки голови уряду, починаючи з 12 грудня 1918 р., продовжив справи наведення правопорядку у державі, формування армії, економічних перетворень, торговельних зв'язків із сусідніми державами. Саме в Тернополі уряд під його керівництвом остаточно завершив вироблення умов та підготував проект рішення про злуку ЗУНР та УНР, що його мала затвердити майбутня сесія УНРади.

1. Гай-Нижник, П. П. (2018). Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.). *Краєзнавство. Науковий журнал*, № 3, С. 51–66.
 2. Гуцал, П. З. (2006). Рада Державних Секретарів Західно-Української Народної Республіки в Тернополі (листопад-грудень 1918 р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, Вип. 3, С. 38–44.
 3. Гуцал, П. З. (2002). Сидір Голубович – голова уряду ЗУНР. *Тернопілля '98–99: Регіональний річник*, С. 114–116.
 4. Гуцал, П., Півторак, Р. (1998). Уряд ЗУНР у Тернополі. *Свобода*, 1 грудня, С. 3.
 5. Державний архів Львівської області. Ф. 257. Наукова комісія товариства по вивченню історії оборони м. Львова і південно-східних воєводств, оп. 1. Спр. 36. Завірені копії протоколів засідань Ради державних секретарів ЗУНР, 12 грудня 1918 – 24 травня 1919, 15 арк. 6. Кугутяк, М. В. (гол. ред.). (2008). *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Ілюстрована історія*. Львів-Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 524 с.
 7. Карпенко, О. Ю. (кер. роб., відп. ред.). (2001). *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти томах*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, Т. 1:

Листопадава 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР, 584 с. 8. Карпенко, О. Ю. (кер. роб., відп. ред.). (2001). *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти томах*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, Т. 2. *Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси*, 708 с. 9. Карпенко, О. Ю. (кер. роб., відп. ред.). (2005). *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти томах*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, Т. 4. *Збройні сили у боротьбі за свободу і незалежність*, 885 с. *Збірник законів, розпорядків та об'єзників проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Републіки*. (1918). Станиславів, С. 4–7. 10. Лазарович, М. В. *Друга столиця ЗУНР*. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n63texts/lazarovych1.htm>; 11. Макарчук, С. А. (1997). *Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР*. Львів: Світ, 190 с. 12. Павлишин, О. Й. (1999). *Українська Національна Рада ЗУНР-ЗО УНР: реконструкція особового складу (жовтень 1918–червень 1919)*. *Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні*, Вип. 2, С. 234–252. 13. *Розпорядок Державного Секретаріату ЗУНР про впровадження дорозових судів*. (1918). *Український голос*, 3 грудня, С. 1–2. 14. Тицик, Б. Й. (2001). *Законотворча діяльність та державний устрій Західно-української Народної Республіки*. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*, № 5–6, С. 195–201. 15. Тицик, Б. Й., Вівчаренко О. А. (1993). *Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 (До 75-річчя утворення)*. Коломия: Світ, 118 с. 16. Цегельський, Л. М. (1960). *Від легенд до правди*. Нью-Йорк: Філадельфія: «Булава», 313 с.

References

1. Guy-Nizhnik, P. P. (2018). *The structures of state power in the ZUNR - ZO UPR (November 1918 – December 1919)*. *Regional studies. Scientific Journal*, No. 3, S. 51–66.
 2. Gutsal, P. Z. (2006). *Council of State Secretaries of the Western Ukrainian People's Republic in Ternopil (November-December 1918)*. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: History*, Vip. 3, pp. 38–44.
 3. Gutsal, P. Z. (2002). *Sydir Holubovych - Chairman of the Government of the ZUNR. Ternopil '98-99: Regional newspaper*, p. 114–116.
 4. Gutsal, P., Pivtorak, R. (1998). *ZUNR Government in Ternopil. Svoboda, December 1*, p. 3.
 5. *State Archive of Lviv Oblast*. F. 257. *Scientific Committee of the Society for the Study of the History of the Defense of Lviv and the Southeastern Voivodeships*, op. 1. Sp. 36. *Proved copies of minutes of meetings of the Council of State Secretaries of the ZUNR, December 12, 1918 – May 24, 1919*, 15 arc.
 6. Kugutyak, M. V. (Chief Editor) (2008). *Western Ukrainian People's Republic 1918–1923. Illustrated story*. Lviv-Ivano Frankivsk: Manuscript-Lviv, 524 pp.
 7. Karpenko, O. Yu. (Ed.). (2001). *Western Ukrainian People's Republic 1918-1923: Documents and materials in 5 volumes*. Ivano Frankivsk: Lileia-NV, T. 1: *November 1918, the national-democratic revolution. Proclamation ZUNR*, 584 pp.
 8. Karpenko, O. Yu. (Ed.). (2001). *Western Ukrainian People's Republic 1918–1923: Documents and materials in 5 volumes*. Ivano Frankivsk: Lileia-NV, T. 2. *State-building and administrative-organizational processes*, 708 p.
 9. Karpenko, O. Yu. (Ed.). (2005). *Western Ukrainian People's Republic 1918-1923:*

- Documents and materials in 5 volumes. Ivano Frankivsk: Lileia-NV, T. 4. Armed Forces for the Freedom and Independence, 885 p. Collection of laws and orders proclaimed by the State Secretariat of the ZUNR. (1918). Stanislaviv, S. 4–7.*
10. Lazarovich, M. V. *The second capital of the ZUNR*, from <http://www.ji.lviv.ua/n63texts/lazarovych1.htm>
11. Makarchuk, S. A. (1997). *The Ukrainian Republic of Galicians. Essays on the ZUNR*. Lviv: *The World*, 190 p.
12. Pavlyshyn, O. Y. (1999). *Ukrainian National Council of the ZUNR-ZO UPR: Reconstruction of the personnel (October 1918–June 1919). Materials of the meetings of the Historical and Archeographic Committees of the NTSh in Ukraine, Vip. 2, S. 234–252.*
13. *The order of the State Secretariat of the ZUNR on the introduction of courts. (1918). Ukrayins'kyi holos, December 3, pp. 1–2.*
14. Tishchik, B. Y. (2001). *Legislative activity and state structure of the Western Ukrainian People's Republic. Galicia. Scientific and cultural-linguistic local history journal, No. 5–6, pp. 195–201.*
15. Tishchik, B. Y., Vyvcharenko O. A. (1993). *Western Ukrainian People's Republic 1918–1923 (To the 75th anniversary of education). Kolomiya: The World, 118 p.*
16. Tsehel's'kyi, L. M. (1960). *From Legend to Truth*. New York; Philadelphia: Bulava, 313 p.